

Erik Bodensten, *Politikens drivfjäder: Frihetstidens partiberättelser och den moralpolitiska logiken*, Studia Historica Lundensia 23 (Lund: Lunds universitet, 2016). 399 s.

Genom att granska pamfletter och tal producerade av de två huvudsakliga partierna i frihetstidens Sverige, hattarna och mössorna, undersöker Erik Bodensten i sin doktorsavhandling *Politikens drivfjäder: Frihetstidens partiberättelser och den moralpolitiska logiken* "hur och varför en moralpolitisk logik strukturerade frihetstidens politik". Det är ett mycket omfattande och förhållandevis djuplodande empiriskt arbete, vars täta textväv inte är utan utmaningar för läsaren.

Källorna består i en stor mängd partipolitiska pamfletter, riksdagsskrifter, opinionsskrifter och skillingtryck, politiska tal och predikningar hållna i samband med riksdagen, kungliga förordningar, dagböcker och memoarer. En stor del av den imponerande mängden källor är handskrivna. Den övergripande frågeställningen är vilken syn på människan som politisk varelse partiberättelserna förmedlade, hur de uttryckte vad Bodensten kallar "konflikten" mellan "habila" och "icke-habila" politiska aktörer, samt hur de bägge lägrens berättelser liknade varandra, hur de förändrades och i vilken utsträckning de kan karakteriseras som "förmoderna".

Undersökningen inleds med ett teoretiskt-metodologiskt kapitel, följt av ett bakgrunds-

kapitel om det moralpolitiska erfarenhetsrummet ur luthersk och republikansk synvinkel, samt ytterligare ett bakgrundskapitel om det som Bodensten kallar den frihetstida politiseringsprocessen. Härmed avses den allt bredare opinionsbildning som han menar följde på den ökade omsättningen av partipolitisk litteratur. Dessa inledande avsnitt, där bakgrund och kärnfrågor byggs upp, följs av en kort kronologisk tabell på s. 159. Därefter vidtar den egentliga empiriska analysen av de centrala troperna i hattberättelsen, med två kapitel om frihet och herravälde samt splittring och enhet, respektive mössberättelsen, med ett kapitel om förförarna och de förförda. I ett avslutande diskussionskapitel konfronteras och kontrasteras resultaten summariskt mot tidigare forskning.

Undersökningens fokus ligger på en mycket kort period, ungefär från riksdagen 1738–1739, då de av Arvid Horn ledda mössorna förlorade sin majoritet i rådet, fram till hattarnas kring och slaget vid Villmanstrand 1741. Upplägget är tematiskt, inte kronologiskt, vilket ställvis leder till upprepningar. Källorna har närlästs mycket ingående. Analysen är därför genomgående tämligen refererande, vilket ytterligare understryks genom det frekventa bruket av citat ur originaltexterna. I kombination med den djupgående presentationen av källmaterial och bakgrund (fram till sidan 160) gör detta boken aningen tungrodd för läsaren.

Bodenstens resonemang utgår från idén om att det i frihetstidens Sverige pågick en konflikt eller kamp om medborgarskap, d.v.s. vem och vilka som skulle tillmätas politisk habilitet och rikspolitiskt aktörskap. Denna konflikt har enligt Bodensten i tidigare svensk – underförstått: marxistiskt influerad – forskning nästan självklart setts som reflekterande en kamp om materiella realiteter och resurser. Hos Bodensten beskrivs konflikten om medborgerlighet i stället som "moralpolitisk". Med detta avses att den tar fasta på de moraliska egenskaper och dygder som utgjorde förutsättningarna för politisk habilitet, utgående från de uppfattningar om medborgarskap och politisk habilitet som återspeglas i de opinionsbildande texter som producerades och spreds av partibildningarna i mobiliserande och legitimerande syfte.

Även om fokus förflyttats från det materiella till det ideella finns det i avhandlingen en starkt idealistisk och socialhistorisk förankring, där det inkluderande medborgarsamhället framstår som något av en självklar slutpunkt för den historiska utvecklingen. I vilken grad enskilda historiker kan frigöra sig från nationella självuppfattningar, historiesyner och forskningstraditioner är en svår fråga. För en läsare vars historiesyn och referensvärld formats av andra historiska förlopp och kollektiva upplevelser än den svenska demokratiseringsprocessen kan denna dock te sig något problematisk som historiografisk förväntningshorisont. I Bodenstens framställning blir "politisering" så nära synonymt med demokratisering som det är möjligt utan att explicit hävda att begreppen är utbytbara. Politiseringsargumentet ger texten flyt och mening men är också uppenbart sårbart för invändningar.

Det som Bodensten beskriver som en "centrifugal" politiseringsprocess följer fyra utvecklingslinjer: från kungamakt till ständervälde, från adelsdominerad riksdag till ökat ofrälse inflytande inom ständerförsamlingen, från elitistiska konsensusbeslut till voteringar och majoritetsval samt från Stockholm till

periferin. Drivkraften i processen är enligt Bodensten partikonflikterna och aktörernas behov av politiskt stöd.

Här kommer vi till att den narrativa kamp som utmärker partiberättelserna kan ses som en kamp om opinionen. I sin analys av berättelserna är Bodensten tacknämligt noggrann med källkritik, begrepp och nyanser. På ett övergripande plan gör han dock en ganska långtgående tolkning om hur (socialt) omfattande den politiska opinionen var redan på 1730-talet, då han argumenterar för att opinionsbildningen var både intensiv och bred. Argumenteringen stöder sig i första hand på Karin Sennefelts avhandling *Den politiska sjukan. Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur* (2001). Som läsare kan man fråga sig hur mycket som kan generaliseras och tolkas utgående från dessa trots allt kronologiskt begränsade fallstudier: vad är specifikt för dalupproret, vad är specifikt för den politiska diskussionen kring riksdagarna 1738–1741, och i förlängningen vilka andra belägg har vi eventuellt – eller inte har – för tesen gällande en bred opinion? Man kan också fråga sig om en stor mängd politiska texter automatiskt betyder att dessa hade en stor mängd läsare. Som modern informationskrigsföring effektivt har åskådliggjort behöver ett ökat antal pamfletter i omsättning inte medföra att allt fler blir delaktiga i politiken eller ens innebära att de läses i större utsträckning.

Bodenstens resonemang om en bredare opinion väcker också frågan om vem "opinionen" var, inte enbart i termer av politiskt habila medborgare utan rent numerärt, socialt och lokalt. Författaren hänvisar ett antal gånger till Robert Darntons studier av informationssamhället och den i allt högre grad inkluderande allmänna opinionen i 1700-talets Frankrike. Den politiska och kulturella kontexten i Frankrike var dock annorlunda än i Sverige, och med hänsyn till exempelvis pressens, förlagsverksamhetens och det journalistiska språkets utveckling och inte minst den kritiska publikens omfattning inom och utom landet var förut-

sättningarna för en bred opinionsbildning helt andra än i Sverige, även om läskunnigheten i Sverige kan ha varit betydligt högre. I vilken mån kan vi ta för givet att det som gällde för Frankrike också kan utsträckas till att gälla Sverige? Här hade jag gärna sett att argumentet stött sig på en mer ingående diskussion om vem som *de facto* läste och blev delaktig i det politiska samtalet. Det är dock förståeligt att en sådan inte ryms inom ramarna för den redan nu omfattande avhandlingen.

Bodensten nyttjar på ett stimulerande och förtjänstfullt sätt Reinhart Kosellecks begrepp 'erfarenhetsrum', 'förväntningshorisont' och 'förfluten framtid' för att förklara hur de svenska partiberättelserna återspeglade en klassisk, cyklisk uppfattning om historiska skeden. Bodensten överväger också huruvida den partipolitiska diskussionen kring 1740 infaller i det Koselleck kallar en 'tröskeltid'. Trots dessa begreppshistoriska ansatser beskriver Bodensten dock inte sin metod som begreppshistoria utan som en berättelseanalys genom vilken man kan urskilja mönster i intri, temporalitet och sensmoral i de undersökta narrationerna.

En annan merit i avhandlingen är att den tydliggör den dubbla traditionen av lutherska och klassiskt republikanska samhälls- och dygdeuppfattningar på ett sätt som tidigare för 1700-talets Sveriges del uppmärksamats av endast ett fåtal forskare som t.ex. Pasi Ihalainen.

Bodensten lyfter på ett intressant sätt fram både skillnaderna och likheterna mellan hatt- respektive mössberättelserna. Hattarna strävade efter en moralpolitisk restaurering genom att undvika "stillasittande" eftergifter för ryskt inflytande. Dygdens återkomst manifesterades enligt hattberättelsen i en aktiv utrikespolitik som syftade till att återupprätta den svenska äran efter den "nesliga" försvarsaktat som det av Horn ledda rådet ingått med Ryssland 1735 mot ständernas beslut. I mössberättelsen var det däremot, föga över-

raskande, det franska inflytandet som beskrevs som korrupperande, hattarna som odygdiga folkuppviglare, drivna av hat, egenkärlek och hämnd, och deras utrikespolitik som äventyrlig för den nordiska ron. Gemensamt för båda lägren var att de betonade det moralpolitiska förfallet, med därtill hörande synd- och slummetropser, då de själva var i opposition, medan de i regeringsposition uppmanade till ansvarsfull tystnad. Att också hattarna, som kom att dominera riksdagarna under de följande två decennierna, kunde anklaga sina motståndare för egennytta och falskhet framkommer tydligt i underavsnittet om förräderikommisjonen 1741, där en handfull riksdagsmän och ämbetsmän ställdes till svars för sitt olagliga samröre med det ryska sändebudet Bestuzjev-Rjumin. Ett annat gemensamt drag är den pessimistiska synen på människan som syndig och obeständig, varför historien framställs i berättelserna som ett kretslopp av förfall och moralisk restauration, vilket också påverkar synen på och skildringarna av enskilda politiska aktörer. Resultaten är inte på något sätt överraskande, men de bekräftar de republikanska dygde- och medborgerlighetsuppfattningar som lyfts fram i tidigare forskning för decennierna strax efter den tid som studerats av Bodensten.

Ett förhållandevis brett urval av tidigare forskning har behandlats och utnyttjats i undersökningen. Det är också glädjande att Bodensten använt även annan än enbart svensk historisk forskning. Litteraturbehandlingen ger dock ställvis ett något summariskt intryck och kunde vara mer dialogerande. Exempelvis saknar referenserna i fotnoterna mycket ofta sidnummer och hänvisar till hela verk i allmänhet. Samma intryck återkommer i det avslutande diskussionskapitlet, som återknyter till tidigare studier och tolkningarna där. Här lyfter Bodensten som sig bör fram det unika i sin egen forskning. Det sker dock i viss mån på ett sätt som är litet orättvis mot tidigare studier, vars historiografiska utgångspunkter, källor och forskningsfrågor varit alldeles

andra: exempelvis skriver Peter Hallberg och Jouko Nurmiainen inte om partipolitisk mobilisering och legitimering utan om historiesyn och historiebruk, medan undertecknad använt Pockocks machiavelliska krismetamor som en infallsvinkel på adlig politisk självförståelse. All forskning har begränsningar, och resultaten är beroende av hurdana källor och forskningsfrågor som använts som utgångspunkt.

Snarare än att studera "avgörande brott" eller krismoment i den frihetstida politiska utvecklingen ser Bodensten frihetstiden som en process. Icke desto mindre är hans egen undersökning begränsad till några få år. De långtgående generaliseringar och paralleller som han gör kan vara alldeles riktiga, men med en så kort period har vi inte möjlighet att verifiera dem. Gustav III:s kröning, som finns på pärmen i form av en detalj ur Carl Gustaf Pilos målning, ligger en generation längre fram i tiden, och mycket hinner hända i svensk historia däremellan. Det är väl bara att önska att fler forskare empiriskt kommer att ta sig an den moralpolitiska logikens *moyenne durée* och *longue durée* på det empiriska planet. Många av de moralpolitiska skiljelinjerna är pikant nog ännu idag fortfarande de samma som på 1730- och 1740-talet, inom exempelvis försvars- och allianspolitisk opinionsdebatt, åtminstone i Finland. I detta avseende är de mer övergripande frågor arbetet väcker om begreppshistoriska trösklar och förmoderna respektive moderna förväntningshorisonter särskilt fascinerande och relevanta.

Charlotta Wolff

Jens Dufner, '*Aeneas i Carthago*' von Joseph Martin Kraus: *Oper als Spiegelbild der schwedischen Hofkultur, Perspektiven der Opernforschung* 23 (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015). 287 pp.

On 18 November 1799 the monumental *magnum opus* by Joseph Martin Kraus, his opera *Aeneas*

i Cartago, was performed at the Royal Spectacles in Stockholm. On this occasion, this mammoth work was heavily edited by the acting conductor, *Kapellmästare* Johann Christian Friedrich Haeffner, and though truncated, it achieved a marginal success, being performed over the next two years a total of seven times. The work, which was originally intended to inaugurate the Royal Opera House back in 1782, had a tortuous history, and even this premiere was caught up in the perilous state that the theatre found itself in. Kraus had died in 1792, seven years earlier, and the librettist, Johan Henrik Kellgren, too had passed away. Carl Stenborg's private theatre had gone bankrupt, leaving the Spectacles without opposition in terms of opera, and the main stage had not presented a new work of substance since the death of Gustav III seven years earlier. The only going concern was the Royal Dramatic Theatre, which survived on a main diet of August von Kotzebue's popular dramas. The impetus for the revival of the opera may have been the memorial speech lionizing Kraus in 1798, where *Aeneas* was regarded as an unperformed masterpiece. Haeffner, unpopular with his subordinates and cast, was supremely jealous of the renewed popularity of Kraus and aware of his own shortcomings as an opera composer. He had produced only one work, *Electra*, back in 1787 and although it was well received, no further commissions had been forthcoming. Therefore, he saw this premiere as a way both to link his own future with that of his predecessor and to solidify the status of the Royal Opera at a time when the new young ruler, Gustav IV Adolph, had little interest in the cultural establishment. Thus began a saga that not only created controversy regarding the work itself, but also placed what can be seen as one of two great Gustavian operas (the other being the patriotic *Gustaf Wasa* by Johann Gottlieb Naumann) in a sort of historical limbo.

There is little doubt that modern resurrections of the work have been faced with daunting odds; the lack of a complete 'au-